
DOSSIER

Afectes mutus i camins diversos.

La traducció literària entre el català i el castellà

Presentació

Les traduccions són, si es vol, una manera d'evidenciar les relacions culturals entre dos sistemes literaris. No pas perquè aquestes relacions menin necessàriament al trasllat d'una obra literària, sinó, potser, més aviat, perquè les eventuais traduccions esdevenen sovint la mostra d'una relació basada en el reconeixement de l'alteritat. Les implicacions, les motivacions i les conseqüències d'aquest reconeixement no són, però, qüestions senzilles que puguin explicar-se, només, des de l'eufòria d'un cosmopolitisme intrínsec que empeny les cultures i les llengües a conèixer i a anostar, per un interès natural en el proïsme, obres sorgides enllà de les respectives fronteres —polítiques, lingüístiques, psicològiques—, sinó que la traducció, com qualsevol fenomen de la cultura, està subjecta, també, a variables que n'expliquen el sentit, les característiques, l'exuberància o la migradesa segons les llengües implicades, l'època històrica, les dinàmiques del mercat editorial o els condicionants polítics, entre altres factors que és difícil deixar al marge si ens plantejem l'estudi de la traducció literària com a part de la història cultural.

Les relacions, les dinàmiques i les problemàtiques que afecten la traducció entre la llengua catalana i la castellana sembla que fan bona la premissa segons la qual, sovint, allò que tenim més a prop és, també, allò més desconegut. Els últims anys aquest desconeixement i aquesta desatenció han quedat mitigats parcialment per algunes iniciatives centrades a estudiar el lloc de la traducció entre les literatures catalana i espanyola. Així, alguns articles de Montserrat Bacardí (2007, 2010, 2015) s'han ocupat d'aquestes qüestions i n'han ofert un plantejament panoràmic —tant en la combinació català-castellà, com en el sentit invers— que completen la dedicació a les traduccions catalanes d'un títol tan emblemàtic com el *Quixot* (1999, 2001, 2006, 2013).

A més, a redós del grup de recerca TRILCAT de la Universitat Pompeu Fabra s'han publicat els volums *Literatura comparada catalana i espanyola al segle xx: gèneres, lectures i traduccions (1898-1951)* (Gibert 2007) —amb un estat de la qüestió d'Enric Gallén utilíssim per situar la producció bibliogràfica centrada en les relacions entre les dues literatures (Gallén 2007)—, i *Bilingüisme, autotraducció i literatura catalana* (Gallén 2018), que inclou, també, alguns capítols

centrats en les particularitats de la traducció entre aquestes dues llengües. En algunes aproximacions panoràmiques a aquest fenomen, com la que ofereix José Francisco Ruiz Casanova en aquest últim volum (Ruiz Casanova 2018) s'assenyala, segurament amb bon criteri, que les tradicions filològiques respectives no han estat alienes a determinades tensions polítiques o ideològiques que, evidentment, hi ha entre totes dues realitats culturals. Ahora, però, en aquest treball s'hi denuncia que «las apreciaciones sociolingüísticas y los matices políticos aplicados al estudio de los hechos culturales dan, como consecuencia, un considerable desenfoque en los objetivos, en la interpretación y, por ende, en los resultados de una investigación» (Ruiz Casanova 2018: 145). I es defensa, en canvi, una mica més endavant,

la necesidad de afrontar el estudio del caso a partir de datos objetivos. Seguro que cuando se realice una investigación así orientada abandonaremos definitivamente cualquier lenguaje de los sentimientos, cualquier alineación política, cualquier interpretación voluble, caprichosa o malintencionada, y daremos un sentido más puro a la filología. (Ruiz Casanova 2018: 149)

Sens dubte, detectar apriorismes ideològics o partits presos que negligixin determinades constatacions és una pràctica imprescindible en tota recerca rigorosa, però el fet d'analitzar els fenòmens culturals —la literatura i la traducció— a la llum, també, de les consideracions sociolingüístiques o dels condicionants polítics, administratius, mercantils, etc., de la societat en la qual es desenvolupen no implica —no hauria d'implicar— ni un llenguatge dels sentiments ni una interpretació interessada. Més aviat, hauria d'afegir elements a l'estudi d'uns fenòmens complexos per tal d'explicar-los amb la completesa i l'amplitud de mires característics de la millor tradició filològica (Auerbach 1969 i, com a text divulgatiu, Murgades 2013). Que les conclusions que derivin d'un hipotètic estudi tinguin, a més, un component o una lectura política és una cosa ben diferent, que de cap manera les invalida.

D'altra banda, un fenomen inevitablement adjacent a l'estudi de la traducció entre la literatura catalana i l'espanyola és, com bé preveu el volum citat més amunt, el de l'autotraducció. En aquest cas, durant els últims anys també s'han publicat diversos estudis de referència pel que fa a les característiques d'aquesta pràctica entre el català i el castellà. Sobresurten, per la dedicació continuada a aquesta qüestió, els treballs de Josep Miquel Ramis (2013, 2014, 2017, a més d'altres estudis específics sobre alguns autors).

Els articles que el lector trobarà en aquest dossier monogràfic s'afegeixen, per tant, a una sèrie de treballs precedents que, des de metodologies i plantejaments diversos, aborden les característiques de la traducció entre les dues literatures esmentades. Aquests treballs corresponen, majoritàriament, a aproximacions a aquest fenomen centrades en la segona meitat del segle xx i aquest inici del segle XXI, i s'organitzen a partir de l'estudi delimitat per un gènere literari.

En el primer treball, Josep Murgades ofereix un recorregut històric que ressegueix alguns discursos sobre la problemàtica teòrica i els desafiaments intel·

lectuals que ha comportat la traducció, que es mostra, fet i fet, com un fenomen constitutiu, inherent, de la tradició literària. Seguidament, Jordi Julià se centra en les traduccions de narrativa al castellà durant els anys setanta, quan el sistema literari català ja havia experimentat un cert ressorgiment del mercat editorial, i una nova generació d'autors que havien crescut a la postguerra començava a participar en la vida cultural. Una autora altament representativa si ens fixem en la traducció de narrativa al castellà és Carme Riera, que s'ha autotraduït gairebé tota l'obra de creació. En el seu estudi, Carme Gregori aprofundeix en les característiques textuais de les dues versions de la novel·la *Cap al cel obert*, publicada en castellà amb el títol *Por el cielo y más allá*, i n'assenyala alguns trets recurrents.

Seguint l'aproximació per gèneres literaris, Maria Moreno ofereix en el seu treball una visió panoràmica tant de la traducció i posada en escena d'obres catalanes al castellà, com de l'intercanvi en el sentit invers: obres en espanyol portades al català. Aquest recorregut comença a la darrerria del segle XIX i arriba fins a l'actualitat, amb les versions i estrenes dels dramaturgs més representatius. Pel que fa a l'àmbit de la poesia, Eduardo Moga traça una panoràmica personal de la traducció d'aquest gènere entre totes dues llengües: des de les primeres mostres de la literatura medieval, fins a algunes publicacions recents, en què trobem, també, exemples d'autotraducció poètica. Per la seva banda, Pau Joan Hernández s'ocupa, com a autor, traductor i adaptador professional de literatura infantil i juvenil, de les particularitats i els reptes que plantegen aquestes obres pel que fa a la traducció. Cal tenir present, de fet, que es tracta del gènere amb el volum de producció editorial més elevat, també pel que fa al nombre total de traduccions entre català i castellà. Per tant, tot i la consideració sovint menystinguda des de l'àmbit acadèmic, aquesta part de la literatura representa un volum importantíssim de l'activitat editorial i de l'intercanvi entre les dues llengües que ens ocupen.

Finalment, les aportacions de Joan Riambau, Núria Parés i Izaskun Arretxe plantegen una mirada a la situació actual i als reptes de la traducció entre el català i el castellà des de diversos punts de vista. Per mitjà d'una conversa amb Francesc Parcerisas, Riambau, editor del grup multinacional Penguin Random House, comenta dades, tendències i dinàmiques del sector editorial: hi aborda qüestions com els tiratges, la publicació simultània en català i castellà o les vendes d'alguns *best-sellers* dels últims anys. La contribució de Núria Parés, traductora professional de llarga experiència, comenta alguns aspectes de la seva trajectòria i aporta diversos exemples de reptes traductològics i dificultats lingüístiques pròpies de la traducció entre el castellà i el català. Per acabar, la directora de la Institució de les Lletres Catalanes, Izaskun Arretxe, reflexiona al voltant d'alguns aspectes de la política cultural relacionada amb la traducció de literatura catalana a l'espanyol, que es duu a terme tant l'Institut Ramon Llull, com la ILC.

Així doncs, el propòsit d'aquest dossier és oferir algunes aproximacions a l'estudi de la literatura traduïda entre el català i el castellà, no només per analitzar i comprendre aquest intercanvi tenint en compte les particularitats amb què s'ha desenvolupat durant les últimes dècades, sinó també per entendre les dinàmiques que l'expliquen actualment i els reptes que afronta amb vista al futur.

Referències bibliogràfiques

- AUERBACH, Eric (1969). *Introduzione alla filologia romanza*. Torí: Einaudi.
- BACARDÍ, Montserrat (2001). «Traduir el *Quixot* al català: més enllà de la intel·ligibilitat». *Revista de Catalunya*, 165, p. 70-78.
- (2007). «La traducció del castellà al català: una tradició aleatòria». *1611. Revista de Historia de la Traducción*, 1.
- (2010). «La traducció del castellà al català al segle xx. Esbós d'una història accidentada». *Visat*, 9.
- (2013). «Retraduir el *Quixot* al català: per a qui? Cinc (o sis) traduccions “envellides” de naixença». *Bulletin Hispanique*, 115(2), p. 541-553.
- (2015). «Les traduccions “innecessàries”». *Visat*, 20.
- BACARDÍ, Montserrat; ESTANY, Imma (1999). «La mania cervantica. Les traduccions del *Quixot* al català (1836-1906)». *Quaderns. Revista de Traducció*, 3, p. 49-59.
- (2006). *El Quixot en català*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GALLÉN, Enric (2007). «Dues literatures en contacte: estat de la qüestió». A: GIBERT, Miquel M.; HURTADO DÍAZ, Amparo; RUIZ CASANOVA, Francisco José (ed.). *Literatura comparada catalana i espanyola al segle xx: gèneres, lectures i traduccions (1898-1951)*. Lleida: Punctum: TRILCAT, p. 15-35.
- GALLÉN, Enric; RUIZ CASANOVA, José Francisco (ed.) (2018). *Bilingüisme, autotraducció i literatura catalana*. Lleida: Punctum: TRILCAT.
- GIBERT, Miquel M.; HURTADO DÍAZ, Amparo; RUIZ CASANOVA, José Francisco (ed.) (2007). *Literatura comparada catalana i espanyola al segle xx: gèneres, lectures i traduccions (1898-1951)*. Lleida: Punctum: TRILCAT.
- MURGADES, Josep (2013). «Carta a un (hipotètic) filòleg més incipient que no insipient». *Els Marges*, 100, p. 152-159.
- RAMIS, Josep Miquel (2013). «La autotraducció y el difícil encaje de sistemas literarios en contacto». *EU-topías*, 5, p. 99-111. <http://eu-topias.org/articulo.php?ref_page=290> [Consulta: 10/01/2023].
- (2014). *Autotraducció. De la teoria a la pràctica*. Vic: Eumo.
- (2017). «The failure of self-translation in Catalan literature». A: CASTRO, Olga; MAINER, Sergi; SKOMOROKHOVA, Svetlana (ed.). *Self-translation and Power: Negotiating Identities in European Multilingual Contexts*. Londres: Palgrave MacMillan, p. 95-117.
- RUIZ CASANOVA, José Francisco (2018). «La curiosa y paradójica —o no— historia de la traducción entre las lenguas castellana y catalana (1976-2016)». A: GALLÉN, Enric; RUIZ CASANOVA, José Francisco (ed.). *Bilingüisme, autotraducció i literatura catalana*. Lleida: Punctum: TRILCAT, p. 139-149.

Pep Sanz Datzira
Universitat Autònoma de Barcelona